

ปาฐกถาศาสตราจารย์เกษม อุทยานิน ครั้งที่ ๒

“การวิจัยทางสังคมศาสตร์เพื่อความเป็นธรรม”

โดย

ศาสตราจารย์เกียรติคุณนายแพทย์ ประเวศ วะสี

๑.

ศาสตราจารย์เกษม อุทยานิน ปูชา

ปูชา จ ปูชนะนิยานันต์ เอตมฺมํคฺลมฺตมฺ – บุษาคณเฑาะว์คนดีคนดีคนดี เป็นมงคลอันสูงสุด

ศาสตราจารย์เกษม อุทยานิน เป็นบุคคลที่ควรบูชา เพราะเป็นผู้ที่เล็งเห็นการณ์ไกล จึงเป็นผู้ก่อตั้งสถาบันทางสังคมศาสตร์หลายสถาบัน ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้แก่ คณะเศรษฐศาสตร์ คณะนิเทศศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ วิทยาประชากรศาสตร์ สถาบันวิจัยสังคม และสถาบันเอเชียศึกษา นอกจากนี้ท่านยังมีบทบาทสำคัญในสภาวิจัยแห่งชาติเมื่อแรกตั้ง โดยรับหน้าที่เป็นประธานสาขาสังคมวิทยาเป็นคนแรก

ปาฐกถาในวันนี้จัดขึ้นเพื่อเป็นเครื่องบูชาคุณของท่านศาสตราจารย์เกษม อุทยานิน ตามคติทางพุทธศาสนาปฏิบัติบูชาถือเป็นการบูชาที่สำคัญที่สุด ปฏิบัติบูชาต่อท่าน ศาสตราจารย์เกษม อุทยานิน คงจะไม่มีอะไรดีไปกว่าการที่สถาบันทางวิชาการสังคมศาสตร์ ทั้งหมดจะทำการวิจัยเรื่องที่มีความสำคัญสูงสุด ทั้งของประเทศไทยและของโลก นั่นคือเรื่อง ความเป็นธรรม

๒.

การอยู่ร่วมกันสำคัญที่สุด-ความเป็นธรรมสำคัญที่สุดสำหรับการอยู่ร่วมกัน

การอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล ระหว่างคนกับคนและระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม ควรจะเป็นเป้าหมายสูงสุดของมนุษยชาติ โลกวิกฤตทุกวันนี้เป็นวิกฤตแห่งการอยู่ร่วมกัน เพราะไม่ได้ถือหลักการอยู่ร่วมกัน (Living Together) แต่ถือหลักอื่นๆ เช่น การแข่งขันเสรี หรือการแสวงหากำไรสูงสุด (Maximum profit) โลกจะไม่หายวิกฤตถ้ามนุษยชาติไม่เปลี่ยนเป้าหมายมาเป็นการอยู่ร่วมกัน

ในการอยู่ร่วมกันความเป็นธรรมสำคัญที่สุด

แม้ในหมู่สัตว์ก็มีธรรมชาติของความเป็นธรรม เพราะความเป็นธรรมทำให้การอยู่ร่วมกันมีความสุข และมีพลังแห่งการยึดเหนี่ยวทางสังคมทำให้สังคมเข้มแข็ง ถ้าขาดความเป็นธรรมแล้วผู้คนจะไม่รักกัน และไม่รักส่วนรวม มีความโน้มเอียงจะเกิดพฤติกรรมเบี่ยงเบนต่างๆ ในสังคม รวมทั้งความขัดแย้งและความรุนแรง

ขณะนี้การขาดความเป็นธรรมกำลังเป็นปัญหาใหญ่ของโลก แม้ในหมู่ประเทศที่ขึ้นชื่อว่าเจริญแล้ว และมีประชาธิปไตยที่มีวุฒิภาวะแล้ว เช่นสหรัฐอเมริกา และอังกฤษ ปรากฏว่ามีความเหลื่อมล้ำอย่างสุดๆ Joseph Stiglitz นักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบลชาวอเมริกัน เรียกความเหลื่อมล้ำแบบสุดๆ ในอเมริกาว่าเป็นปรากฏการณ์ 99:1 คือการพัฒนาเป็นประโยชน์ต่อคน 1 เปอร์เซนต์เท่านั้น คนจนไม่ได้ประโยชน์จากการพัฒนา มีหน้าซ้ำกลับเลวลงไปอีก ความเหลื่อมล้ำที่มากเกินไปนั้นสัมพันธ์กับการเกิดปัญหาทางสุขภาพและทางสังคมนานาชนิด รวมทั้งคำถามเกี่ยวกับประชาธิปไตย

๓.

ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจกับปัญหาทางสังคม

นักกระบวนวิทย์ชาวอังกฤษ ๒ คน คือ Wilkinson และ Pickett ได้รวบรวมความเหลื่อมล้ำทางรายได้ของประชาชนในประเทศที่พัฒนาแล้วทั่วโลก และในรัฐทุกรัฐในสหรัฐอเมริกา ในหนังสือของเขาชื่อ The Spirit Level ได้แสดงให้เห็นว่าประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำมากที่สุดคือสหรัฐอเมริกา รองลงมาคืออังกฤษ ประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำต่ำที่สุดคือญี่ปุ่น รองลงมาคือประเทศกลุ่มสแกนดิเนเวีย ประเทศนอกนั้นกระจายอยู่ระหว่างปลายสุดทั้งสอง ปัญหาสุขภาพและปัญหาสังคมต่างๆ มีความสัมพันธ์เกือบเป็นเส้นตรงตามความมากน้อยของความเหลื่อมล้ำปัญหาเหล่านั้น เช่น อัตราตายในทารก อายุขัย การตั้งครรถ์ในวัยรุ่น สุขภาพจิต อาชญากรรม ยาเสพติด และความรุนแรงต่างๆ

ควรสังเกตว่าประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำมาก เช่น สหรัฐอเมริกาจะเกิดจลาจลได้ง่าย เช่นที่เกิขึ้นที่นิวยอร์ก ลอสแอนเจลิส ภายหลังโดนเฮอริเคนแคทรีนาถล่ม แต่ที่ญี่ปุ่นเมื่อเกิดสึนามิถล่ม โรงไฟฟ้านิวเคลียร์ที่ฟุจิชิม่าสังคมอยู่ในความสงบร่วมมือกัน ไม่เกิดจลาจลแต่อย่างใด

Joseph Stiglitz ในหนังสือชื่อ The Price of Inequality : How Today's Divided Society Endanger Our Society ได้กล่าวถึงความเหลื่อมล้ำสุดๆในอเมริกา (99:1) ก่อให้เกิดผลบวกลบในสังคมอย่างยากจะเยียวยาเพียงใด รวมถึงกระทบต่อความหมายของประชาธิปไตยด้วย เขากล่าวประชดว่า ที่ว่า "One man one vote" มันน่าจะเป็น "One dollar one vote" มากกว่า คน 1 เปอร์เซ็นต์มีอำนาจมากกว่าคน 99 เปอร์เซ็นต์มากมาย รวมทั้งอำนาจที่จะกำหนดความรู้สึกนึกคิด (Perception) ของสังคมด้วย

Thomas Picketty ในหนังสือ Capital in the Twenty-First Century อันโด่งดังของเขา ซึ่งใช้เวลาวิจัยถึง ๑๕ ปี และรวบรวมข้อมูลย้อนหลังไป ๓๐๐ ปี แสดงให้เห็นว่าทุนทำรายได้มากกว่าการทำงานถึง ๕-๖ เท่า ตลอดมา ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำอย่างไม่เสื่อมคลาย บางช่วงความเหลื่อมล้ำก็เป็นไปอย่างสุดๆ คือ คน 10 เปอร์เซ็นต์เป็นเจ้าของทรัพย์สิน 90

เปอร์เซ็นต์ของประเทศ ขณะที่คน 90 เปอร์เซ็นต์เป็นเจ้าของทรัพย์สินเพียง 10 เปอร์เซ็นต์ ที่เรียกว่าปรากฏการณ์ 10:90 และ 90:10 การปฏิวัติฝรั่งเศสเมื่อ ค.ศ. ๑๗๘๙ ก็เกิดขึ้น เพราะความเหลื่อมล้ำสุดๆนี้ แต่การปฏิวัติฝรั่งเศสก็แก้ความเหลื่อมล้ำไม่ได้ ทุกวันนี้ปัญหาความเหลื่อมล้ำก็ยังอยู่ และมากขึ้นโดยเฉพาะในสหรัฐอเมริกา

ความเหลื่อมล้ำหรือการขาดความเป็นธรรมจึงเป็นปัญหาใหญ่ของโลก และยากต่อการแก้ไข แต่ก็ต้องแก้ไขถ้าโลกจะถือการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นธรรมเป็นเป้าหมาย

๔.

ความเหลื่อมล้ำในพหุมิติ

ความเหลื่อมล้ำหลายมิติ เช่น

- ความเหลื่อมล้ำในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์
- ความเหลื่อมล้ำทางสังคม
- ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากร
- ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ
- ความเหลื่อมล้ำทางอำนาจ

ความเหลื่อมล้ำประเภทต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กัน คนจนกับคนรวย ศักดิ์ศรีก็ต่างกัน ถ้าเอาความเป็นธรรมเข้าจับจะพบความไม่เป็นธรรมในทุกๆเรื่อง เช่น ลูกของคนจนยังตายมากกว่าลูกของคนรวยประมาณ ๓ เท่า คนจนยังตายด้วยเรื่องที่ไม่ควรตายมากกว่าคนรวย เช่น ตายเพราะอุบัติเหตุและด้วยโรคที่รักษาและป้องกันได้ ความไม่เป็นธรรมทางการศึกษา เช่น การศึกษามหาวิทยาลัยเป็นการที่คนจนออกเงิน (ภาษีทางอ้อม) สนับสนุนให้ลูกคนรวยมาเข้าเรียน ในระบบความยุติธรรมที่เป็นทางการที่ตำรวจจับ อัยการส่งฟ้อง ตุลาการตัดสิน

คนจนไม่มีทางเข้าถึงความยุติธรรม เพราะจะเอาเงินและเวลาที่ไหนมาสู้คดี ลำพังทำงานเช้าจรดค่ำทุกวันก็ยังไม่พอกินแล้ว มีกรณีที่ชาวนาถูกฟ้องและดำเนินคดีด้วยข้อหาบุกรุกที่ดินของตนเอง เพราะความผืนผวนของอำนาจรัฐและอำนาจเงิน ชาวบ้านตาตา ๆ ที่ยากจนมีอำนาจน้อยมาก เมื่อเทียบกับอำนาจอันมหึมาของอุตสาหกรรมหมื่นล้านที่มีอำนาจรัฐหนุนหลังที่เข้ามาแย่งชิงทรัพยากรและปล่อยมลพิษให้ชาวบ้าน

ช่องว่างทางเศรษฐกิจระหว่างผู้ใช้แรงงานที่ได้ค่าจ้างวันละ ๓๐๐ บาท หรือ คนที่ไร้ขาย ไม่กวาดขายเสื้อซึ่งคงจะต่ำกว่านั้น กับคนที่มีรายได้เดือนละ ๑ ล้านบาท หรือมากกว่า จะใหญ่โตมากเพียงใด จนมีผู้กล่าวว่าสังคมไทยมีความเหลื่อมล้ำมากที่สุดใเอเชีย บางคนว่ามากเป็นที่สอง ความจริงเป็นอย่างไรงดต้องการการวิจัย

การขาดความเป็นธรรมในมิติต่าง ๆ ต้องการการวิจัยเพื่อให้ทราบความจริง

๕.

การกระจายทรัพยากรที่ไม่เป็นธรรมบีบคั้นประเทศไทย

เรามีความรู้สึกว่าการกระจายทรัพยากรของประเทศไทยไม่เป็นธรรมอย่างมาก มากเท่าไรควรวิจัยออกมาให้แน่นอน **ปรากฏการณ์ 10: 90 และ 90:10** อาจเป็นจริงสำหรับประเทศไทยด้วย กล่าวคือคน 10 เปอร์เซ็นต์ เป็นเจ้าของทรัพยากร 90 เปอร์เซ็นต์ของประเทศ และคน 90 เปอร์เซ็นต์ เหลือทรัพยากรเพียง 10 เปอร์เซ็นต์ เท่านั้น

การที่ทรัพยากรส่วนใหญ่ออกไปนอกแควดวงสาธารณะ เหลือทรัพยากรน้อยเกินไป เพื่อคนทั้งประเทศ ก่อให้เกิดความบีบคั้นนานาประการ เช่น

- คนจนจนเกินไป แล้วคุณภาพชีวิต คุณภาพเด็กและเยาวชนจะเป็นอย่างไร
- เกิดการเบียดเสียดแย่งชิงจัดแย่งชิงฉ้อโกงกันทั่วไป เพราะส่วนแบ่งเหลือน้อยเกินไป

- ข้าราชการ ครู อาจารย์ ทหาร ตำรวจ เงินเดือนต่ำ (ลองเทียบกับสิงคโปร์) ไม่พอกินไม่พอใช้ ไม่ตั้งใจทำงาน ต้องแสวงหารายได้นอกหน้าที่ สุจริตบ้างไม่สุจริตบ้าง
- มีเงินเพื่อการวิจัยน้อยมาก ทำให้สติปัญญาต่ำ
- เมื่อประชาชนจนเกินก็ตกอยู่ในระบบอุปถัมภ์ ทำให้เกิดการเมืองแบบชนาธิปไตยที่มีคุณภาพต่ำ คอร์รัปชันสูง ทำให้ประเทศไทยติดอยู่ในวังวนความขัดแย้ง และความรุนแรง

ฯลฯ

การกระจายทรัพยากรอย่างไม่เป็นธรรมจึงเป็นปัจจัยร้ายแรงที่บีบคั้นประเทศไทยทุก ๆ ทาง สมควรที่สถาบันทางวิชาการสังคมศาสตร์จะวิจัยให้รู้ความจริงอย่างแจ่มแจ้ง รวมทั้งสาเหตุ และวิธีแก้ไข และนำความรู้ที่วิจัยได้ไปเพิ่มอำนาจให้สังคม เรื่องความเหลื่อมล้ำเป็นเรื่องยากที่จะแก้ไข ไม่มีใครแก้ได้ นอกจากพลังพลเมืองที่เข้มแข็ง พลังพลเมืองจะเข้มแข็งต่อเมื่อเป็นพลังพลเมืองที่รู้ความจริง (Informed citizen) มหาวิทยาลัยมีหน้าที่สร้างความ เป็นธรรม โดยสนับสนุนพลังพลเมืองที่รู้ความจริง

๖.

เวทีสาธารณะเรื่องความเป็นธรรม

ในขณะที่ความไม่เป็นธรรมกำลังทำร้ายประเทศไทยอย่างแรง แต่สังคมไทยยังขาดจิตสำนึกเรื่องความเป็นธรรม เพราะสังคมไทยอยู่ในความไม่เป็นธรรมมาช้านานจนขาดเครื่องรับรู้ความไม่เป็นธรรม

มหาวิทยาลัยควรร่วมมือกับสื่อมวลชน จัดให้มีเวทีสาธารณะเรื่องความเป็นธรรม โดยนำผลการวิจัยเรื่องการขาดความเป็นธรรมในมิติต่าง ๆ มารายงานให้สาธารณะทราบเป็นประจำ มีการสร้างนักการสื่อสารที่เชี่ยวชาญเฉพาะเรื่องความเป็นธรรม ที่สามารถสื่อสารเรื่องการขาดความเป็นธรรมให้สังคมเข้าใจได้ง่าย และตรงต่อข้อเท็จจริง

โดยที่โลกได้มีประสบการณ์การแก้ไขความไม่เป็นธรรมโดยวิธีรุนแรง เช่น การปฏิวัติฝรั่งเศส การปฏิวัติรัสเซีย การปฏิวัติเขมรแดง แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ มีประเทศที่ประสบความสำเร็จในการลดความเหลื่อมล้ำ เช่น ญี่ปุ่น และประเทศแถบสแกนดิเนเวีย ใช้จิตสำนึกอันลึกซึ้งในการเคารพความเป็นมนุษย์ และจัดการเรื่องราวได้และภาชี ที่สะท้อนการเคารพความเป็นมนุษย์ ทางที่จะแก้ไขปัญหาการขาดความเป็นธรรมที่สำคัญที่สุดสำหรับประเทศไทย จึงน่าจะอยู่ที่มหาวิทยาลัยทำการวิจัยเรื่องความเป็นธรรม และมีการสื่อสารไปสู่การรับรู้ของสังคมอย่างกว้างขวาง จนสังคมเกิดจิตสำนึกเรื่องการเคารพศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นมนุษย์ของคนทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน อันเป็นศีลธรรมพื้นฐานที่เป็นรากฐานของสิ่งดีงามทั้งปวง เช่น ประชาธิปไตย การเคารพสิทธิมนุษยชน ความยุติธรรม และความเป็นธรรม เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ
